

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2023/1

Szakmai védnökök

Bartók István, BTK Irodalomtudományi Intézet

Jankovits László, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék
Nagy Imre, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék

Szerkesztők

Bozsoki Petra, ELTE BTK XVIII–XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék

Kucserka Zsófia, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék

Laczkó András, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék

Milbacher Róbert, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék

Pálfy Eszter, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék

Pap Balázs, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék

Szatmári Áron, BTK Irodalomtudományi Intézet

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora

Maczelka Csaba, PTE BTK Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszéke

Tördelőszerkesztő

Pap Balázs

Borítóterv

Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó

a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet

Klasszikus Irodalomtörténeti

és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője

(7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

PÁLFY ESZTER	
Gyöngyösi-kontextusok a 18–19. század fordulóján	
A költő szerepe Gvadányi József, Kazinczy Ferenc és Kölcsey Ferenc írásaiban	9
HORVÁTH MARGARÉTA	
Újabb problémafelvetések az <i>Istenes énekek</i> kiadástörténetéhez	29

KRITIKAI LAPOK

FÓRIZS GERGELY	
Búvárlás egy elsüllyedt világban	
<i>The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy, 1750–1820</i> , hg. Gábor VADERNA, Wien, Praesens Verlag, 2022 (Verflechtungen und Interferenzen: Studien zu den Literaturen und Kulturen im zentraleuropäischen Raum, 8).....	53
CSANÁDY NIKOLETT	
A kéziratosság változatai	
<i>Női íráshasználat és kéziratosság kultúra a hosszú 19. században</i> , szerk. Török Zsuzsa, Bp., reciti, 2022 (Reciti konferenciakötetek, 18).....	59

HASZNOS MULATSÁGOK

HYMNUS 200	
A <i>Hymnus</i> a határon túli magyartanításban (<i>Szerkesztői előszó</i>).....	67
MIKLÓS KRISZTINA	
Kettősség és kontraszt	
A <i>Hymnus</i> tanítása Székelyföldön	69
KULCSÁR MÓNICA	
Isten, áldd meg a (szlovákiai) magyart!.....	79
FERENCZY NIKOLETT	
A <i>Hymnus</i> Eszéken.....	87

FILLÉRTÁR

ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR	
Vienniasz (14–24. ének) (<i>Közvetési Bende P. Anita</i>).....	99
A tanulmányok összefoglalói / Abstracts.....	167
A lapszám szerzői	169

Fórizs Gergely

Búvárlás egy elsüllyedt világban

The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy, 1750–1820, hg. Gábor VADERNA, Wien, Praesens Verlag, 2022 (Verflechtungen und Interferenzen: Studien zu den Literaturen und Kulturen im zentraleuropäischen Raum, 8).

A *The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy, 1750–1820* című angol és német nyelvű kötet a „Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820” nevű, Csörsz Rumen István vezette Lendület-kutatócsoport nemzetközi konferenciáját dokumentálja, melyet 2019 kora nyarán rendeztek a keszthelyi Festetics-kastélyban. A tanácskozás múltidéző helyszínét és külsőségeit nemcsak a gróf Festetics György halálának 200. évfordulójára való megemlékezés indokolta (a kultúrapártoló főúr nem véletlenül a leggyakrabban visszatérő szereplője a tanulmányoknak), hanem jelképesnek is tekinthető a kötet módszertanát tekintve. A magyar, orosz, horvát, cseh, szlovák, osztrák és egyesült államokbeli szerzőktől közölt értekezések ugyanis a maguk módján mind a korszakba való *visszahelyezkedés* metodikájával élnek, vagyis az utólagos értelmezésektől függetlenül igyekeznek a vizsgált periódusról a bevett történeti vagy irodalomtörténeti elbeszéléstől sok tekintetben eltérő képet adni. A kötet szerkesztője, Vaderna Gábor a bevezető tanulmányban megállapítja, hogy a történetírás hagyományosan alábecsülte a közép-európai arisztokrácia kulturális gyakorlatainak jelentőségét a polgársággal szemben, s ezért szükséges a „perspektívaváltás”, mely általában az „arisztokrácia történeti szerepének átértelmezéséhez” vezet, a művelődéstörténet területén pedig kivált ezen társadalmi réteg felvilágosodáshoz való viszonyának újraértékelését eredményezi. (12.) E váltás legfőképpen eme visszahelyezkedésben vagy annak kísérletében érhető tetten. Noha a szerkesztő külön nem reflektál a vizsgálódások évkörének kijelölésére, meglátásom szerint ez önmagában is nagyban segíti ezt a fajta szemszögváltást. Itt különösen a záró évszám kiválasztására gondolok: az 1750-es kezdő évszámhoz a „nyeregidőszak” (*Sattelzeit*) kosellecki koncepciója szerint az 1850-es zárás illene, amennyiben a kora újkorból a modernségbe való átmenet ábrázolása volna a cél. Ha viszont képzeletbeli időcsúszkánkat három évtizeddel visszatoljuk, 1820-szal olyan évet kapunk, amelyet Európában a francia forradalmat és a napóleoni háborúkat követő restauráció jellemez: olyan időpillanatot, amelyben úgy tűnhetett, hogy az arisztokrácia szempontjából (is) minden ott folytatódik, ahol a felfordulás előtt abbamaradt. A kötet alapkérdéseire nézve megvilágító erejűnek vélem Berzsenyi Dániel 1817-es, Ferenc

császár (tervezett) keszthelyi látogatásának alkalmából írt, Festetics Györgyöt megszólító ódájának felfogását. Amikor ugyanis Berzsényi az országait bejáró uralkodót a vihar után a fellegek mögül előbukkanó naphoz hasonlítja, akkor nem csupán a politikai restaurációt ünnepli, hanem egyben (és az előbbtől elválaszthatatlanul!) egy bevett felvilágosodás-szimbólumot is alkalmaz.¹ Abszolutista hatalomgyakorlás és felvilágosodás effajta kortársi egyben látása egy időben távolabbi, a polgári átalakulás utáni nézőpontból már nehezen követhető.

A kötet huszonnégy tanulmánya a következő, egymással szoros összefüggésben és egymással átfedésben álló témacsomópontok köré szerveződik: az arisztokrácia társadalmi helyzete a Habsburg Birodalomban; arisztokrata művészet- és kultúrapártolás, valamint ennek intézményesülése; arisztokrata írásgyakorlat; főúri nevelés; az arisztokrácia kulturális gyűjteményei; főurak szerepe hivatalos és titkos társaságokban; arisztokrata felvilágosodás; gazdálkodás; kertművészet.

Az elsőként említett ponthoz tartozó tanulmányok rendkívül érdekes részleteket közölnek egyes helyi arisztokráciák betagozódásáról a soknemzetiségű birodalom hatalmi hierarchiájába. A horvát történészek (Ivana Horbec, illetve Suzana Coha és Nikola Vukobratović) által jegyzett két indító értekezés kiválóan mutatja, hogy a Vaderna által „mikroperspektívának” (12.) nevezett nézőpont milyen összetett struktúrák feltárását segíti elő. A horvát főnemességnek ugyanis meg kellett határoznia magát a bécsi udvarhoz való viszonylatban, miközben a Magyar Királyságon belül élvén a „natio Hungarica” tagja volt, de egyben részét képezte a területi önkormányzattal rendelkező horvát rendi nemzetnek („natio Croatica”) is. A horvát történetírás a nemzeti eszme képviselőt kérte számon a korabeli kis létszámú, de nagy hatalmú horvát arisztokrácián (45.), azonban az itt közölt mélyfúrások mutatják, hogyan bicsaklik meg a „nemzeti újjászületés” időben kiterjesztett narratívája, ha ráközelítünk a vizsgálat tárgyára. Megtudhatjuk például, hogy egy horvát főrend az 1790-es sorsfordító évben Zágrábban általános szimpátiát érzékelt a magyarok iránt, és a Bécs túlhatalma elleni horvát–magyar védszövetség ötletének népszerűségéről tudósított. (48–49.) Másrészt egy szintén ez idő tájt keletkezett latin (!) alkalmi költemény éppen a magyar (azaz „hun”) elnyomással szemben választotta volna a horvátok számára a kisebbik rosszat jelentő „németek” védelmét. (49–50.) Kérdésessé válik az a bevett állítás is, hogy a horvát nemesség alsóbb rétegei képezték volna az arisztokratákkal szemben a nemzeti patriotizmus bázisát, hiszen Ivana Horbec arra jut: a horvát köznemesek sokkal készségesebben teljesítették a bécsi udvar kívánságait, így komoly versenytársaivá váltak a hagyományos arisztokrata családoknak. (42.) Hozzátehetjük: a horvát eredetű Festetics család 18. századi felemelkedése e tétel kiváló illusztrációja. Kökényesi Zsolt aprólékosan dokumentált esettanulmánya az 1668-ban alapított (és még ma is létező) Csillagkeresztes Rend (*Sternkreuzorden*)

¹ Erről bővebben lásd FÓRIZS Gergely, *Áttűnések: Politikai és filozófiai szimbolika Berzsényi császárverseiben = Adomány, díj, jutalom, segély: A mecénatúra színeváltozásai az irodalomtörténetben*, szerk. KOLLÁR Zsuzsanna, HITES Sándor, Bp., Reciti, 2022, 31–64.

magyar tagjairól az itt tárgyalt 1766 és 1792 közötti időszakra nézve mint cseppben a tenger mutatja, hogy a Habsburg adminisztráció miként kívánta integrálni a soknemzetiségű birodalom arisztokráciáját. A Habsburg-dinasztia mindenkori legmagasabb rangú nőtagjának védnöksége alatt álló, katolikus főrendű hölgyek számára fenntartott s az „üdvösség és dicsőség” mottója jegyében szervezett rend tagjai származásuk szerint az egész Monarchiát képviselték. A magyar (pontosabban: *hungarus*) tagok azonban feltűnően alulreprezentáltak voltak a renden belül, ami részben nyilván a protestánsok mellőzésének köszönhető. Az intézmény megreformálása, azaz kiterjesztése a protestáns és köznemesi rétegekre 1792-ben napirenden volt, azonban Ferenc császár ezt már nem hagyta jóvá. Ennél jóval sikeresebb integrációs kísérletről tudósít Olga Khavanova a bécsi Theresianum és a magyar arisztokrácia kapcsolatát feltáró munkájában. Mária Terézia elitképzője az arisztokrata fiatalok számára kiváló eszköz volt arra, hogy az ideérkezők megismerkedjenek a birodalom „szociálisan, nyelvíleg és kulturálisan sokszínű” közegével, már egyszerűen csak azáltal is, hogy magyarok, morvák, olaszok, tiroliak és veszfáliaiak osztoztak ugyanazon a hálótermen. (109.) Az uralkodónő által a főnemesség körébe emelt családok (Dőry, Festetics, Grassalkovich, Hadik, Orczy, Splényi) sarjainak fokozott jelenléte mutatja a Theresianum szerepét a fentről generált/szentesített horizontális társadalmi mozgásban. (112.) Egy másik tanulmányban Eva Kowalská e fokozatosan a protestánsok számára is megnyíló, emelkedő mobilitási pálya további példájául vezeti elő Zay Péter és a Zay család esetét, a kulturális reprezentáció témájára is kitérve. Teodora Shek Brnardić a szülői autoritás felvilágosodás kori fogalmát járja körül, két eseteirást helyezve egymás mellé. Gróf Franz Joseph Kinsky példája azért érdekes, mert ő nem saját gyermekeinek apjaként, hanem mint a bécsújhelyi katonai akadémia „alapító atyja” kerül a vizsgálgatás látókörébe. A kadéttal és azok szüleivel folytatott levelezése arra mutat példát, hogy a monarchista állam paternalista ideológiája hogyan bővül ki a felvilágosodás eszméi nyomán érzelmi dimenzióval is. (128.) A „felvilágosult apaságnak” a szabadkőművességtől is befolyásolt másik esete Ivan Nepomuk Draškovićé, akinek a fiaival folytatott levelezése kerül terítékre.

Vaderna Gábor tanulmányával átérünk az arisztokrata művészeti gyakorlat területére. Vaderna a 18. és 19. század fordulójának főúri verselését gróf Fekete János és gróf Teleki László műveinek elemzése alapján a „magán- és a politikai-nyilvános szféra metszéspontjába” helyezi. (157.) Itt persze felmerül a kérdés: ha a nyilvános és a magánszféra szétválasztása (mint Habermas állítja) csak a polgári nyilvánosság jellemzője, akkor az arisztokrata esztétikai kommunikáció definiálható-e egyáltalán eme ellentett fogalmak használatával, vagy egyszerűen nincs megfelelő leíró nyelvünk a jellemzésére? Biró Annamária írása a gróf Teleki család tudományos és tudománypártoló tevékenységéről szintén elbizonytalanít az utólagos fogalomhasználatunk helyességét illetően, mégpedig a „felvilágosodás” kifejezés kapcsán. A marosvásárhelyi Teleki Tékát alapító Teleki Sámuel és fia, Teleki Domokos saját literátori tevékenységük okán is kétségkívül az erdélyi felvilágosodás jeles képviselői közé tartoznak. Hogyan értelmezzük azonban azt a gesztust, hogy Teleki Sámuel

a korán elhunyt fia által írt útleírás posztumusz, 1805-ös német kiadásának neki szóló ajánlásából törölte az „Aufklärung” szót, arra hivatkozva, hogy az „most némely fülekben nem jól hangzik”? (163.) Lehetséges, hogy egyszerűen eltúlzott óvatosságról van szó a jakobinus összeesküvés vérbe fojtását követő időszakban. De véleményem szerint annak is lehet a jele, hogy Teleki azt a „felvilágosult” tudomány- és irodalompártoló tevékenységet, amelyért az ajánlás őt dicséri, eleve nem valamiféle társadalmi átalakulás célzatával végezte; tehát itt csak a felvilágosodás szóra időközben ráakódott „radikális”, szubverzív jelentésárnyalattól határolódik el valójában.

Balogh Piroska gróf Festetics György és a pesti esztétikaprofesszor, Schedius Lajos kapcsolatát olyan újfajta viszonyként jellemzi, melyben egy tudós immár nem csupán alkalmazottként vagy kliensként áll szemben az ország egyik leggazdagabb arisztokratájával, hanem kölcsönösen képesek előnyöket nyújtani egymás számára. Az ifjú Festetics Lászlót európai tanulmányújtára kísérő Schedius, amint azt Balogh részletesen bizonyítja, olyan külföldi összeköttetéseket és egyéb lehetőségeket nyitott meg Festetics számára a *respublica litteraria* elismert tagjaként számára adott ismeretségek révén, amelyek a növekvő reputáció mellett gazdasági hasznot is hozhattak a Keszthelyen gazdálkodó gróf számára. Festetics László útinaplója mintegy mellékesen rögzíti, hogy 1802-ben Weimarban meglátogatták „Goethe udvari tanácsost” is. (181.) Például ez a találkozás sem jöhetett volna létre Schediusnak a német egyetemi körökkel ápoló jó kapcsolatai nélkül. Gurka Dezső a magyar mágnások szerepét tekinti át a Jénai Ásványtani Társaság korai működésében. A magyarok hozzájárulása igen jelentős volt a társaság működéséhez, amit kiválóan illusztrál, hogy az első, 1797-ben megválasztott elnök a fent említett ifjú (huszonnégy éves) Teleki Domokos volt. Telekit nyilvánvalóan a tőle remélt anyagi támogatás emelte ebbe a pozícióba, de Gurka hangsúlyozza, hogy ő, valamint édesapja tudományos téren is sokat tettek a társaságért, melynek egyébként a későbbiekben maga Goethe lett az elnöke. A 195. oldalon van egy zavaró téves dátumozás, ugyanis Festetics Györgyöt nem kérhették föl 1795-ben a társaság második elnökének; ez az esemény nyilvánvalóan Teleki Domokos 1798-as halála után következett be. És valóban: Festetics a megtszeltetéséről lemondó levelét nem 1795-ben, hanem 1799. augusztus 25-én írta Johann Georg Lenznek, amint azt a német kéziratárak egyesített katalógusában bárki ellenőrizheti.²

Kurucz György írása a tudományos és gazdasági érdek összefonódásának újabb verzióját vezeti elő, amikor azt a nyugat-európai tanulmányutat tárja fel, amelyre gróf Festetics László küldte az édesapja által alapított mezőgazdasági tanintézet, a Georgikon két professzorát az 1820-as években. A tudósok utaztatásának célja a tapasztalatszerzésen túl éppúgy a nemzetközi kapcsolatépítés volt, mint korábban éppen László gróf ifjúkori *Grand Tourja* kapcsán, és ilyen szempontból elfogadható, hogy Kurucz a 18. századi humanista „göttingai tudásesményhez” köti az utazást. (203.) Másrészről azonban mindez már túl is mutat ezen a világon, hiszen például az a „piackutatás”, amelyet Festetics elvárt a professzoroktól (212.), már a nemzetközi

² <https://kalliope-verbund.info/>

kitekintésű kapitalista vállalkozó szemléletét tükrözi. Krász Lilla Festetics György könyvtárának orvostudományi köteteiről ad részletes áttekintést: a sokféle elemzési szempont közül különösen érdekes a gyűjtemény egyes darabjaiban olvasható hálálkodó ajánlások számbavétele, melyek a gróf mecénási tevékenységéről tanúskodnak. Itt el lehet gondolkozni azon, hogy például Bene Ferencnek, a himlőoltás hazai bevezetőjének a támogatása (241–242.) mögött milyen motivációk állhattak: általános emberbaráti megfontolások? hazafias érzületek? netán gazdasági érdekek? És egyáltalán: el kell-e választanunk egymástól ezeket az aspektusokat? Lengyel Réka Festetics György és a szabadkőművesség viszonyáról értekezik. Ez azért ingoványos talaj, mert Festeticstől (aki tagja volt a bécsi *Zur wahren Eintracht* páholynak) nem ismerünk olyan iratokat, amelyekben ide vonatkozó nézeteiről vallana. (283.) Azt a sztoikus jellegű eszmerendszert pedig, amelyet a szabadkőművességnek tulajdonít a szakirodalom, és amely befolyásolta Festetics nevelési nézeteit (286.), a gróf elsajátíthatta például iskolai tanulmányai során is. Idevágó további dokumentumok előkerüléséig távlatosabbnak vélem azt a kutatási módszert, amely a tanulmány utolsó lapjain érvényesül, s amely Festetics szabadkőműves kapcsolati hálójának feltérképezésében áll. Csörsz Rumen István Jankovich Miklós *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* című kéziratos énekgyűjteményéről értekezik kiváló tanulmányában. A kötet kontextusában itt az a kérdés adódik, hogy a vagyonos, de nem főnemes műgyűjtő tevékenysége mennyiben vethető össze a kulturális kincsek begyűjtésének és megőrzésének arisztokrata hagyományával. Míg a műkincsek és könyvek felhalmozása a főúri presztízs szempontjából (is) meghatározó volt (291.), Jankovichnak, különösen a közköltészeti hagyomány iránti érdeklődésében, nyilvánvalóan másmilyen mozgatórugói voltak. A Clemens Brentano–Achim von Arnim-féle gyűjtéssel való párhuzam alapján (296.) is sejthető, hogy a dalok „nemzeti” jelzője itt rendi korlátoktól függetlenül utal egyrészt a közölt anyag forrására, másrészt a magyar nyelvű célközönségre. Dóbké Ágnes és Mészáros Gábor a főúri mecénatúra klasszikus eseteit ismertetik Révai Miklós és Pálóczi Horváth Ádám kapcsán, Hegedüs Béla pedig Heinrich Gottfried von Bretschneider egy magyar vonatkozású regénye kapcsán osztja meg velünk magvas gondolatait. Andrea Seidler a fertődi (azaz esterházi) Esterházy-kastély 18. századi leírásai közül mutat be néhányat, melyek a zenei életre és a parkra is kiterjednek. A tanulmány címben kiemelt, Mária Teréziának tulajdonított mondás („Ha jó operát szeretnék hallani, Esterházára megyek”), amint a tanulmányíró rámutat, kevésbé a valóságról tanúskodik (hiszen az uralkodónő csupán egyetlenegyszer fordult meg a kastélyban [267.]), hanem inkább arról a vágyvezérelte elképzelésről, miszerint egy magyar főúr a 18. század második felében érdemi konkurenciát volt képes teremteni Bécsnek a reprezentáció területén. Ennek végső tétjét akkor érthetjük meg, ha belegondolunk, hogy később Napóleon éppen „Pompakedvelő Miklós” unokáját, Esterházy II. Miklós herceget akarta megtenni magyar királynak.

Az Esterházy-kastély parkjának ismertetéseivel pedig a kötet utolsó, legterjedelmesebb blokkjához érünk: összesen öt tanulmány tárgyalja ugyanis az arisztokrata kertművészet kérdéskörét. Ivo Cerman a „hazafias tájkert” típusáról ír egy cseh-or-

szági példa (a Veltrusy park) alapján. A „hazafias” kifejezés értelmezésének időbeli változásairól tanúskodik mindazonáltal, hogy a kertben Csehország („Böhmen”) védelmezőinek emelt szobrok közül II. József császár és két 18. századi osztrák hadvezér ábrázolásait a második világháború után eltávolították, s ezek csak a 2010-es években kerültek vissza a helyükre egy nagyszabású rekonstrukció keretében. (332.) Victoria Frede igen érdekes témát állít a fókuszba: a „kerti diplomáciát”, II. Józsefnek II. Katalin orosz uralkodóval folytatott 1780-as tárgyalásai kapcsán. Ez év nyarán ugyanis az inkognitóban Oroszországba utazó (majd még ebben az évben trónra lépő) II. József többször is találkozott a cárnővel. Az 1781-es orosz–osztrák szövetség létrejöttét vizsgáló diplomáciatörténészek nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget a két uralkodó közös kerti sétáinak, noha, amint arra Frede rámutat, ezek biztosították leginkább az informális eszmecsere lehetőségét, miközben maga a Carszkoje Szeló-i kert és az ottani rendezvények (például opera-előadások) arra voltak hivatottak, hogy elbűvöljék a főrangú vendéget. A kert hatalmi jelképként funkcionált, amely az uralkodó „átalakító”, világmegváltoztató képességét volt hivatott bemutatni (396.). Szabó István és Mohay D. Borbála a Festetics grófok és gróf Széchényi Ferenc kerthasználatának szentelnek egy-egy tanulmányt, részletesen tárgyalva a gazdasági, politikai és esztétikai vonatkozásokat. Granasztói Olga Kazinczy Ferencnek arról az irodalmiakadémia-tervezetéről számol be, mely szerint a római Accademia degli Arcadi mintájára 1790 körül Magyar Liget Pásztorai néven alakított volna egy társaságot, herceg Batthyány-Strattmann Lajos elnökletével. Ez a terv a (főúri) kerthasználat egy további lehetséges formájára irányítja a figyelmet, hiszen a képzeletbeli ideális árkádiái tájra helyezett társaság eredeti formájában olyan főúri kertekben tartotta összejöveteleit, mint a római Orti Farnesiani sul Palatino. Batthyány nem utolsósorban a körmendi kastélykert kiépítettőjeként lehetett Kazinczy szemében alkalmas a soha meg nem valósult társaság vezetésére, mely park építményei, szobrai, táj- és térkompozíciója révén egyszerre kapcsolódott az antik pásztorköltészet hagyományához és annak Salomon Gessner nevéhez fűződő újkori felélesztéséhez, amint arra a parkban elhelyezett Gessner-emlékkő is utal. (341.) (Megjegyzendő, hogy a fiatal Gessner Zürichben maga is tagja volt egy efféle társaságnak, mely *Dienstags-Compagnie* néven működött, s melynek résztvevői pásztoroknak nevezték egymást.)

A kiváló kötet összességében összetett és részletgazdag képet rajzol az arisztokrácia elsüllyedt világáról. Segítette volna azonban az olvasót, ha az egyes tanulmányok tematikus egységekbe szervezve jelentek volna meg a tartalomjegyzékben, mert így nem könnyű a tájékozódás közöttük. Sajnos meg kell említenem, a kiadói szerkesztő nem végzett kellően alapos munkát: itt-ott bosszantó kisebb hibák, például nyelvtani tévesztések és tulajdonneveket is érintő elgépelések maradtak a szövegekben. A lényeg azonban az, hogy mind az irodalom-, mind a művészet- és a köztörténet kutatója fontos forrást és inspirációt talál a kötetben, amennyiben a Habsburg Birodalom főúri kulturális gyakorlatai által egykoron képzett egységes, ám korántsem statikus rendszer egyes elemeire kíváncsi.